

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาหน่วยงานของรัฐและเอกชน ทั้งนักวิชาการและผู้ปฏิบัติการ จำนวนมากต่างให้ความสนใจและพยายามจะศึกษาหาข้อมูลเพื่อแก้ไขปัญหาของ "กรุงเทพมหานคร" เพราะกรุงเทพมหานครเป็นนครหลวงที่มีความเจริญเติบโตอย่างอิสระไร้ขอบเขต การเจริญเติบโตของเมืองแผ่กระจายออกไปโดยไม่มีขีดจำกัดส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ในชุมชนต่าง ๆ อย่างมากมาย ชุมชนหนึ่งที่เป็นชุมชนแออัดที่ขึ้นชื่อลือชาของชาวกรุงเทพมหานครทั้งในอดีตและปัจจุบันคือชุมชน "คลองเตย"

ชุมชนแออัดคลองเตยเป็นชุมชนหนึ่งในบรรดาอีกหลาย ๆ ชุมชนในกรุงเทพมหานคร* ที่เต็มไปด้วยปัญหาทางสังคมอย่างมากมาย โดยในเขตคลองเตย ประชากรรวม 155,835 คน พื้นที่ชุมชนแออัดในเขตนี้ร้อยละ 49 เป็นที่ดินของเอกชน ร้อยละ 51 เป็นที่ดินของรัฐ สภาพการครอบครองที่ดิน ชุมชนแออัดในเขตนี้ส่วนใหญ่เช่าที่ดินเพื่อปลูกบ้าน รองลงมาเป็นที่ดินบุกรุกเช่าบ้านอยู่ และมีที่ดินเป็นของตนเองตามลำดับ ความมั่นคงในที่อยู่อาศัยร้อยละ 39 มีปัญหาการไล่ที่ โดยแยกเป็นร้อยละ 22 มีชาวลี้ภัย ๆ ร้อยละ 17 อยู่ในระหว่างดำเนินการในชั้นศาลและมีไฟไหม้ การบริการชุมชน ภายในชุมชนมีการจัดโครงสร้างชุมชนคือมีกรรมการชุมชนร้อยละ 56 มีการจัดตั้งกรรมการชุมชนโดยแยกเป็นจัดตั้งอย่างเป็นทางการ ร้อยละ 51 และจัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการร้อยละ 5 นอกนั้นยังไม่มีการจัดตั้งกรรมการชุมชน¹ เป็นที่ทราบกันดีโดยทั่วไปว่าชุมชนแออัดนั้นเต็มไปด้วยปัญหาทั้งในระดับชุมชน คือ ปัญหาที่อยู่

* กรุงเทพมหานคร มีชุมชนแออัดทั้งหมด 1,078 ชุมชน จำนวนบ้าน 132,059 หลัง จำนวนครัวเรือน 191,626 ครัวเรือน ดูรายละเอียดจาก โสภา ชูพิบูลย์ ชนิลมันน์. การศึกษารูปแบบของชุมชนที่พึงปรารถนาของผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานคร (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการพัฒนาชุมชนผ่านคณะกรรมการโครงการ, 2534), หน้า 2.

¹ ศูนย์ประสานงานพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร, สรุปการสำรวจชุมชนแออัดในเขต กทม. (กรุงเทพมหานคร : 2538), หน้า 33.

อาศัยและปัญหาความสะอาดและสุขภาพอนามัย ปัญหาการขาดบริการพื้นฐานด้านต่าง ๆ ส่งผลต่อปัญหาทางสังคมคือ การก่ออาชญากรรมในอัตราที่สูงกว่าพื้นที่อื่น ๆ โดยการสำรวจจากสถานีตำรวจท่าเรือ มีผู้ก่อคดีอาชญากรรมถึง 178 คดีในปี 2539 และในปี พ.ศ.2539 จากเดือนมกราคม-สิงหาคม มีคดีเกิดขึ้นจำนวน 137 คดี นอกจากนี้ยังมีปัญหายาเสพติด ข้อมูลสถิติการจับกุมยาเสพติดให้โทษนั้นมีผู้ต้องหาถึงจำนวน 1932 ราย² แสดงให้เห็นว่าปัญหายาเสพติดมีแพร่ระบาดอย่างรุนแรงมากในสังคม นอกจากนี้ปัญหาที่สำคัญที่สุดอีกเรื่องหนึ่งคือ ปัญหาครอบครัวแตกแยก ซึ่งสามารถพิจารณาได้ถึงรูปแบบความสัมพันธ์ของชุมชนที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแออัด รูปแบบความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชน (interaction)³ และโครงสร้างอำนาจของผู้นำในชุมชนเป็นสิ่งที่ควรอย่างยิ่งต่อการศึกษาว่าผู้นำในชุมชนคลองเตยนั้นมีคุณลักษณะที่สำคัญประการใดบ้าง โครงสร้างอำนาจของชุมชน (community power structure) นั้นมุ่งจะศึกษาการจัดลำดับโครงสร้างอำนาจในสังคม และการใช้อำนาจของผู้นำชุมชนว่ามีรูปแบบที่สอดคล้องกับการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชนที่อยู่ในชุมชนแออัดเพราะประชาชนที่อยู่ในชุมชนแออัดนั้นต้องประสบปัญหาตั้งแต่ระดับใหญ่ไปจนถึงระดับย่อย ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาครอบครัว ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดความแตกสลายของชีวิตเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่แตกแยก ซึ่งพฤติกรรมของเด็กจะออกในรูปแบบเบี่ยงเบนก้าวร้าว ก่อปัญหาทุกด้านในสังคม ผู้นำจะมีส่วนสร้างเสริมเพื่อก่อให้เกิดรูปแบบการพัฒนาสังคมในชุมชนแออัดอย่างไรบ้าง เพราะประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดนั้น เมื่อเกิดปัญหาก็จะวิ่งเข้าหาผู้นำชุมชนให้แก้ไขปัญหาของตนเอง เช่น เมื่อถูกจับกุมด้วยคดีต่าง ๆ ก็วิ่งเข้าหาผู้นำชุมชนวิ่งเดินให้ผู้นำชุมชนช่วยประกันตัว นอกจากนั้นแล้วผู้นำชุมชนยังมีส่วนร่วมต่อการกำหนดตัวผู้ตั้งสมัครรับเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งด้วย เพราะประชากรที่อาศัยอยู่จะมีการรวมกลุ่มสามัคคีกันมากกว่าชุมชนที่ไม่มีปัญหา เพราะฉะนั้นอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองของผู้นำชุมชนย่อมมีพลังตามไปด้วย การศึกษารูปแบบโครงสร้างอำนาจของผู้นำชุมชนคลองเตยเป็นสิ่งที่ควรแก่การศึกษาวิจัยเพื่อทราบถึงตัวผู้นำ โครงสร้างอำนาจของผู้นำ และการใช้ความสัมพันธ์ของผู้นำในการประสานประโยชน์แก่ชุมชนแออัดคลองเตย

² กรมตำรวจ สถิติการปราบปรามอาชญากรรม 2538 (2538.)

³ Joel M. Charon, Symbolic Interaction. (Englewood Cliffs N.J. : Prentice-Hall Inc., 1979), pp. 27-28.

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

จากที่ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาโดยทั่วไปของชุมชนแออัดคลองเตยมาแล้ว ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้ศึกษามีความสนใจในความเป็นอยู่ของชาวชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายของชนชั้นนำในชุมชน จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างอำนาจของชนชั้นนำในชุมชนแออัดคลองเตย
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างอำนาจของชุมชนในแต่ละชุมชนว่ามีลักษณะเป็นเครือข่าย ความความสัมพันธ์กันอย่างไร
3. เพื่อศึกษาให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงตำแหน่งของผู้นำชุมชนในแต่ละชุมชนว่ามีปัจจัยอะไรบ้าง และปัจจัยนั้นมีความสำคัญอย่างไร

สมมติฐานที่ใช้ในการวิจัย

จากแนวความคิดเชิงทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องโครงสร้างอำนาจผู้นำในชุมชนแออัดคลองเตย กรุงเทพมหานครนั้น สามารถที่จะกำหนดสมมติฐานในการวิจัยได้ดังนี้คือ

1. ชุมชนแออัดคลองเตย ประกอบด้วยคนหลายกลุ่มแต่ละกลุ่มมีผู้นำของตนเอง แต่ผู้นำเหล่านั้นมีปฏิสัมพันธ์กันเชิงเครือข่าย
2. ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงตำแหน่งผู้นำได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษาตำแหน่งทางสังคม การประสานประโยชน์กับชุมชนภายนอก และเป็นเครือญาติกันภายในชุมชนแออัด
3. ความสัมพันธ์ของผู้นำในชุมชนแออัดกับประชาชนเป็นไปในลักษณะการเกื้อกูล และประสานประโยชน์ซึ่งกันและกัน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตการศึกษาที่ตัวผู้นำชุมชนแออัด โครงสร้างอำนาจของผู้นำ การใช้อำนาจของผู้นำในชุมชนแออัด ลักษณะการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาของ

ผู้นำชุมชน เช่น การปรับปรุงชุมชนแออัด การพัฒนาชุมชนของผู้นำ ตัวอย่างเช่น การกระตุ้นเตือนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชนแออัดที่ศึกษาจะเน้นหนักที่ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่องโครงสร้างอำนาจของผู้นำในชุมชนแออัดคลองเตยเป็นการศึกษาโดยการวิจัยเอกสาร (documentary research) และการศึกษาวิจัยภาคสนาม (field research) การศึกษาภาคสนามแบบผู้มีส่วนร่วมในฐานะผู้สังเกตการณ์ซึ่งจะเป็นวิธีการที่สนับสนุนและลดข้อบกพร่องของการศึกษาเชิงสำรวจในส่วนที่แบบสอบถามไม่สามารถรวบรวมข้อมูลได้

วิธีการศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชน

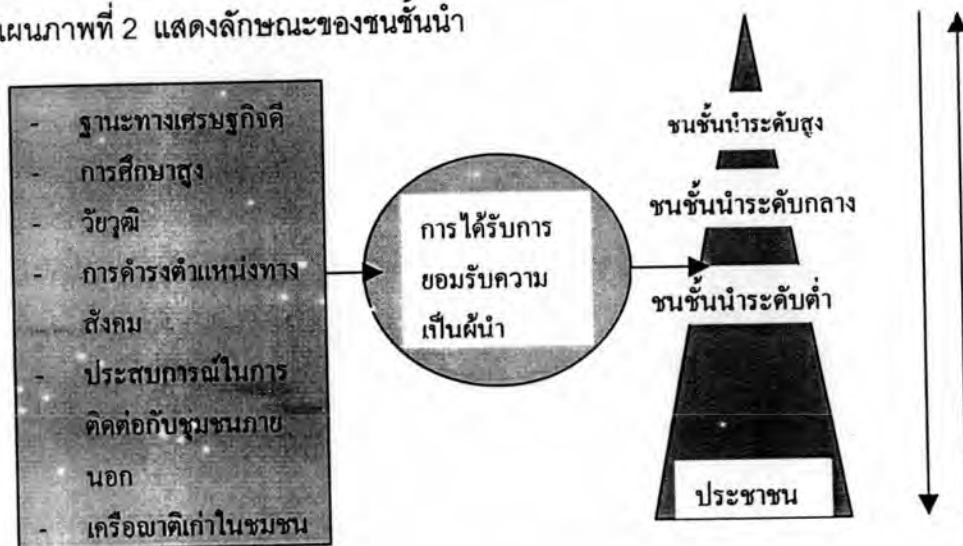
การศึกษาโครงสร้างอำนาจในชุมชนโดยทั่วไป จะเป็นวิธีการระบุหาตัวบุคคลที่เป็นชนชั้นนำในชุมชน รวมถึงการชี้แจงว่ามีปัจจัยอะไรบ้างที่อธิบายลักษณะการเป็นชนชั้นนำ ดังนั้นขั้นตอนการศึกษาสามารถกล่าวสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้คือ การระบุถึงชนชั้นนำ โดยพิจารณาจากชื่อเสียง (reputational technique) พิจารณาจากตำแหน่ง (position technique) พิจารณาจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making technique) รวมถึงการศึกษาโครงสร้างอำนาจในลักษณะเครือข่ายของชนชั้นนำในชุมชนแออัดคลองเตย

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

1. โครงสร้างอำนาจ ในชุมชนคลองเตยมีการแบ่งกลุ่มย่อยดังนี้
แผนภาพที่ 1 แสดงโครงสร้างอำนาจในชุมชนแออัดคลองเตย

2. คุณลักษณะของชนชั้นนำ
แผนภาพที่ 2 แสดงลักษณะของชนชั้นนำ

ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน จะสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ครู เจ้าอาวาส และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยสุ่มตัวอย่างจากชุมชนคลองเตยจำนวน 175 ชุด

การสุ่มตัวอย่าง

การกำหนดกลุ่มตัวอย่างประชากรมีการสุ่มดังนี้คือ

ขั้นตอนแรก เป็นการชี้แนะ เพื่อเป็นการให้ประชาชนกำหนดชนชั้นนำในชุมชนโดยใช้แบบแผนของการสุ่มตัวอย่าง (sampling design) แบบเจาะจง (purposive sampling) กล่าวคือ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากร 3 กลุ่ม คือ หัวหน้าครอบครัวของแต่ละบ้าน บุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจความเป็นมาของชุมชน บุคคลที่มีส่วนในการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนแออัดเป็นประจำ

ขั้นตอนที่สอง เป็นการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชนชั้นนำในชุมชนแออัด โดยใช้แบบแผนของการสุ่มตัวอย่าง (sampling design) และแบบเจาะจง (purposive sampling) กล่าวคือเป็นบุคคลที่ได้รับการระบุคะแนนให้เป็นชนชั้นนำในชุมชนแออัดจากกลุ่มประชากรในขั้นตอนแรก

บุคคลที่ดำรงตำแหน่งที่สำคัญในชุมชนแออัด บุคคลที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายที่สำคัญในชุมชนแออัด

สถิติที่ใช้ในการวิจัย

ใช้การคำนวณค่าสถิติโดยใช้ ค่ามัธยฐาน ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

แนวความคิดทางทฤษฎี

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่ต้องการศึกษาว่าผู้นำ มีคุณลักษณะเช่นไรที่จะได้รับการยอมรับจากชุมชนแออัด และมีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้ผู้นำได้รับการยอมรับจากชุมชน และ

ผู้นำนั้นได้ใช้ความสัมพันธ์ของอำนาจในรูปแบบใดบ้างจากกรอบแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำแนวคิด

1. แนวความคิดชนชั้นนำ (elite)
2. แนวความคิดโครงสร้างอำนาจชุมชน (community power structure)
3. แนวความคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ (patron client relation)
4. แนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (exchange theory)

นิยามศัพท์ที่สำคัญ

โครงสร้างอำนาจชุมชน (community power structure) หมายถึงเนื้อหาที่เป็นแบบแผนของความสัมพันธ์ภายในของชนชั้นที่มีอำนาจในการปกครองในชุมชนนั้น ซึ่งมีแนวทางการวิเคราะห์อยู่ 2 แนวทางการวิเคราะห์ คือ โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยม และโครงสร้างอำนาจแบบพหุนิยม

ชนชั้นนำ หมายถึงบุคคลที่มีชาติกำเนิดดี มีความร่ำรวย มีการศึกษาสูง และเป็นผู้มีอิทธิพลในการตัดสินใจทางการเมืองที่สำคัญ อันมีผลกระทบต่อสาธารณะ

แนวความคิดระบบอุปถัมภ์ หมายถึงรูปแบบความสัมพันธ์ของบุคคลต่างๆ ในสังคมที่อาศัยพึ่งพากัน โดยจะมอบอำนาจและความไว้วางใจให้กับผู้นำ และผู้นำจะทำหน้าที่ช่วยเหลืออุปถัมภ์ค้ำจุนผู้ที่อยู่ใต้อำนาจของตน

แนวคิดทฤษฎีการแลกเปลี่ยน หมายถึง รูปแบบของความพึงพอใจซึ่งกันและกันสำหรับผู้ให้และผู้รับ ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนความต้องการในเรื่องของผลประโยชน์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงคุณลักษณะของผู้นำชุมชนแออัดคลองเตย
2. เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาชุมชนแออัด
3. เพื่อทราบปัญหาของผู้นำชุมชนแออัด
4. เพื่อเป็นข้อมูลเสนอแนะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขสภาพปัญหาของชุมชน

แออัด

ลำดับการนำเสนอ

บทที่ 1 บทนำ เป็นการกล่าวถึงสภาพปัญหา เหตุผลและความจำเป็นของการทำการวิจัย วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย สมมติฐาน ขอบเขตในการศึกษา การค้นหาผู้นำมาทำการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นตอนและระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการทำวิทยานิพนธ์นี้

บทที่ 2 แนวความคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการนำเสนอเรื่องของแนวความคิดทฤษฎีในเรื่องของ อำนาจ ความหมายของการเป็นผู้นำทางการเมือง ประเภทของผู้นำ ทฤษฎีชนชั้นนำ โครงสร้างอำนาจชุมชน ทฤษฎีกลุ่ม แนวความคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ แนวคิดทฤษฎีแลกเปลี่ยน ผลงานของนักวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องของผู้นำและโครงสร้างอำนาจชุมชน

บทที่ 3 ระเบียบวิธีการดำเนินการวิจัย เป็นการกล่าวถึงระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย การนำเสนอการวิจัย ประชากรและการสุ่มตัวอย่าง วิธีการเก็บข้อมูลและรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม การนิยามตัวแปรและวิธีการวัดค่าและประมวลผล ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

บทที่ 4 การระบุและวิเคราะห์ชนชั้นนำ เป็นการกล่าวถึงการระบุตัวชนชั้นนำที่ได้และการวิเคราะห์ตัวผู้ที่ถูกระบุตัวว่าเป็นชนชั้นนำ

บทที่ 5 โครงสร้างอำนาจชุมชน เป็นการกล่าวถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำด้วยกันในระบบเครือข่าย อิทธิพลหรืออำนาจของชนชั้นนำในการร่วมตัดสินใจในกิจกรรมของชุมชน แอ็คคอร์ดองเดย

บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ เป็นการสรุปถึงทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย ผลสรุปของการทดสอบสมมติฐาน ข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษา พร้อมทั้งข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์